

РОЗДІЛ II
ЗМІСТ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ:
ТРАДИЦІЇ, ДОСВІД, ПОШУК

УДК 37:008(477) – 043.86

Філіпчук Н. О.,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу змісту та організації педагогічної
освіти ІПОД НАПН України, м. Київ*

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ЧИННИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ПОСТУПУ

***Анотація.** У статті висвітлено актуальну проблему впровадження педагогічного принципу культуровідповідності у зміст неперервної освіти. Розглянуто цілі та мотивації формування основних компетенцій культурологічного, соціального, громадянського характеру, визначених рекомендаціями ЄС, а також роль культурно-освітнього чинника в реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання.*

***Ключові слова:** культура, освіта, компетенції, неперервна освіта, культуровідповідність, виховання, культура творчості, стратегія, світогляд.*

***Постановка проблеми, її зв'язок із важливими завданнями.** Сучасні обставини внутрішнього і зовнішнього світу значно актуалізували в Україні проблеми патріотичного виховання, формування національної свідомості, державної гідності. Початок відновленої української незалежності ознаменувався прийняттям Державної національної програми «Освіта»*

(«Україна ХХІ століття»), яка мала загальносуспільну значеннєвість. Окреслені принципи її реалізації (демократизація, гуманізація, гуманітаризація, національна спрямованість освіти) закладали основи нового ставлення до освіти, передусім, із боку держави. Утвердження людини як найвищої соціальної цінності, визнання в освіті рівноправності суб'єктів (особистість, суспільство, держава); формування цілісної картини світу, духовності, культури особистості, планетарного мислення; забезпечення пріоритетності загальнолюдських і національних цінностей; невіддільність освіти від національного ґрунту, її органічне поєднання з національною історією, народними традиціями, збереження і збагачення культури українського народу [1, с. 9] – завдання, які стали важливими складниками оновлення змісту освіти, та потребують упровадження у зміст і передбачають реалізацію принципу культуровідповідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми, виокремлення невирішених її частин. Відповідно до змісту чинних документів (Національна доктрина розвитку освіти, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року), законодавчих актів освітню політику держави слід удосконалювати, зокрема у гуманітарній сфері.

Так, у Національній стратегії наголошено на необхідності побудувати ефективну систему національного виховання, забезпечити морально-духовний, культурний розвиток, сформувати соціально зрілу творчу особистість, громадянина України і світу [4]. Означені позиції співзвучні з європейськими освітніми засадами, ключовими громадянськими компетенціями.

Наприклад, серед восьми основних компетенцій для «навчання протягом усього життя» (європейські

еталонні рамки), визначених Європейським Союзом, є «обізнаність та самовираження у сфері культури», що «означає знання місцевого, державного та європейського культурного спадку, його місця в світі. Це включає знання видатних культурних праць, в тому числі зразків популярної сучасної культури. Необхідно розуміти мовне і культурне різноманіття Європи та інших частин світу, бажання зберегти його та важливість естетичних факторів у повсякденному житті» [5].

Водночас, якщо у вітчизняній освітній галузі є намагання мінімізувати її гуманітарний чинник, виводячи за межі навчальних планів культурологічні, художньо-естетичні дисципліни, то в європейських країнах зростає суспільно-державна мотивація до проблеми «творчого вираження ідей, досвіду та емоцій у всіх видах засобів масової інформації, включаючи музику, виконавчі різновиди мистецтва, літературу та образотворче мистецтво» [там само].

Неувага до зазначених питань у змісті неперервної освіти унеможливує реалізацію ключових громадянських, соціальних, культурних компетенцій, ускладнюючи активне творче громадянське життя особистості, соціальну і національну єдність суспільства. Тим більше, що такі підходи суперечать положенням Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», метою якої «є впровадження європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції світу» [7].

Відповідно до наведених вище міркувань, перед українською освітою незалежно від часу мають стояти вічні й універсальні завдання:

- а) виховувати в людях гуманізм;
- б) виховувати свідомих громадян;

в) виховувати повагу до УКРАЇНИ, власного народу і людства.

Реалізація вказаних завдань спрямована на досягнення вищої мети – виховати Людину, яка здатна служити Істині, Добру, Красі. Як нині слід проектувати освітню парадигму, щоби досягати таких високих цілей, адже суспільна практика засвідчує, що світ стає дедалі агресивнішим, нетерпимішим до «іншого». Нехтуються загально визнані цінності часів Відродження, Просвітництва, Гуманізму. Епохи, за умов яких одні нації й держави провадили наступальну боротьбу за глобальну гегемонію, інші визначали для себе пріоритети виживання. Більше 1 млрд. дорослого населення і молоді є безграмотними, 124 млн. дітей не відвідують школи. Очевидно, світ потребує гуманістичної філософії відповідальності перед майбутніми поколіннями. А це означатиме, що для цього слід виховати людину і суспільство, які б сприйняли такі цілі, що спонукають бути істинним громадянином, мати прогресивні етичні переконання, проявляючи мужність, одержимість і жертвовність в обстоюванні позиції, що є гуманною і справедливою у ставленні до себе, народу, людства.

Формулювання мети статті. Уся історія педагогіки, досвід виховання і розвитку націй засвідчує, що ось уже яке століття людство нездатне обходитися у цьому сенсі без класичного принципу культуровідповідності, проблеми реалізації якого висвітлено у статті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. У надтяжких умовах боротьби і будівництва нової України, глобалізації і посилення конкурентоспроможності держав і народів цей принцип заслуговує на особливу увагу, оскільки він завжди

здатний впроваджуватися в конкретних історичних, соціально-економічних, соціокультурних умовах, передовсім у ніші національної культури. Тому, писав академік М. Жулинський, має бути воля до культури. Культура – це душа цивілізації. Якщо цивілізація хоче бути не лише техногенним, а й духовним явищем, вона повинна повсякчасно запліднювати себе культурою [2, с. 41]. Культура оберігає нас від стихії варваризму. Наскільки людина просякнута культурними цінностями в широкому сенсі слова і особливо культурою рідного народу, країни, настільки вона ставатиме культуровідповідною природно-історичному й соціально-політичному часу. І хоча рівень культури народів, країн у конкретні періоди значною мірою обумовлюється особистісним і суспільним світоглядним характером, соціокультурним середовищем, політичними обставинами, Людина часто не завдяки, а всупереч, прагне пізнавати культуру, оберігати і творити її. Цей процес безперервно олюднював людину, вибудовував цивілізаційність у стосунках між державами, оскільки найбільш ціннісним, продуктивним і гуманним завжди був культурний діалог. Такі міркування спонукають утверджувати культурологічну спрямованість змісту освіти, попри всю її технократичність, інформатизаційність, раціональність.

У контексті нового розуміння варто формувати зміст, функції, принципи мистецької освіти. Понад десять років тому Концепція загальної мистецької освіти передбачала органічну єдність універсального, національного, регіонального (етнокультурного) компонентів освіти з пріоритетністю національної спрямованості, що забезпечує формування патріотичних почуттів, громадянської свідомості [3]. На жаль, зазначена методологічна норма

культуротворчості освіти залишається нереалізованою. Слід виходити з того, що освіта в будь-які часи, реформаторські чи реакційні епохи, залишатиметься складовою і віддзеркаленням самої культури, а загальна, професійна, громадянська культура буде найважливішим індикатором оцінки особистості. Саме в цій площині знаходиться вимір якості освіти, а також доцільність й необхідність її модернізації. Отже, навіть усвідомлення державою, суспільством сутності освіти як культурного феномену ще не означає уможливлення реалізації культуротворчості освітньої парадигми в її змістовному наповненні. Адже слід задіяти дуже багато чинників політичного, правового, економічного, інформаційного, соціокультурного характеру, щоб культура була належно представлена в змісті освіти. Також нині необхідне усвідомлення значущості для сталого розвитку існування на матриці людства всіх «малих» і «великих» культур. Зважаючи на те, що втрата будь-якого виду фауни і флори на планеті збіднює біорозмаїття, роблячи світ уразливим і хворим, відповідно і втрата будь-якої культури, мови, традиції є невинною шкодою світу. На тлі цих тенденцій, явищ, оцінок, що мають універсальний характер, важливо виокремити пріоритет національної культури, без якої неможливо ефективно укладати зміст освіти, проектувати виховний процес, єдність і консолідацію народу, міждержавний діалог. Без національно-культурної складової складним буде творення в суспільстві громадянських, державницьких, патріотичних якостей особистості. Якщо головним завданням педагогіки, освіти є людське виховання, то особистість слід виховувати не лише відповідності до його природних нахилів (природовідповідно), але й культуровідповідно та згідно з загальнолюдськими цінностями.

Те, що кожний народ володіє власним національним духом, має власні особливості, визначені природою й історією його буття і йому притаманні національні принципи самостійності й свободи, повинно обов'язково враховуватися в укладанні змісту неперервної освіти. Культура і мистецтво народу, рідної країни формують цілісну картину світу, окреслюють координати через які конкретна нація оцінює, сприймає зовнішній світ, культуру «іншого».

Очевидно, що ставлення до світу викристалізовується на основі загальнолюдських, універсальних поглядів, але найбільш природною і стійкою є національна світоглядна сприйнятливість. Сутнісним виявом такого підходу розглядаємо уможливлення процесів самоідентифікації нації, суспільства, особистості. А тому держава, яка прагне витримати конкуренцію, а то і агресію, вижити і розвиватися, повинна всіляко посилювати національно-культурний чинник. Вона у цьому політичному вимірі має позиціонувати себе як національна держава і світоглядно, і світовідчуттєво, оберігаючи, підтримуючи, передаючи, розвиваючи надбання і скарби власної культури. Національна картина світу стає основним об'єктом державної політики. Для цього сформована ціла інституційна система (заклади культури, бібліотеки, музеї, архіви, театри, виставки), ЗМІ, Інтернет-мережа, органи державної влади, самоврядувальні і громадські організації тощо.

Проте система освіти в «окультуренні» Людини займає особливе місце. Вона трансформує й продукує різні субкультури – від елітарної, народної, інноваційної і до мас-культури. З одного боку, це є ознакою складності соціокультурного суспільного середовища, а з іншого, – така структура пізнання зобов'язує державу разом із громадянським

суспільством створювати здоров'язбережувальні умови (передусім у культурному вимірі). Практика суспільного розвитку в Україні засвідчує, що в цьому є нагальна необхідність. Військова агресія з боку Росії та антиукраїнських сил усередині країни активізували значущість національно-патріотичного чинника безпеки України, національної свідомості, державної гідності.

Виховання нації, особистості в душі поваги до свого народу, держави, власної і національної гідності стає головним пріоритетом державно-громадської політики. Водночас агресія виявила низку проблем, які раніше або замовчувалися, або не вважалися життєво важливими для національної безпеки. В Указі Президента «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки» (№580/2015 від 13 жовтня 2015 р.) зазначається, що цій проблемі держава приділяла недостатньо уваги, зберігаючи в суспільстві «наявність у свідомості імперсько-тоталітарних рудиментів, нищення української духовно-культурної спадщини та історичної пам'яті.., незавершеність процесу формування національного мовно-культурного простору, стійкості його ціннісної основи до зовнішнього втручання» [6]. Недостатні зусилля держави стосовно формування системи і механізмів із виховання нації і його консолідації, слабка комунікація з громадянським суспільством, згубний вплив інформаційно-просвітницької політики, яка в ціннісно-смысловому значенні дезорієнтувала суспільство, практика вибудовувати виховний процес на різних, часто протилежних, світоглядних орієнтирах привели до суттєвих прогалин в національно-патріотичному, духовному, морально-етичному, громадянському потенціалі народу, зокрема молоді.

В Україні утворилося соціокультурне середовище, для якого популістська, тоталітарна чи масова, здебільшого чужомовна, ерзац-культура ставали живильним матеріалом. Суспільство втрачало національно-збережувальний імунітет, послаблювався захист власної картини світу. Агресивніші культури, зокрема російська у її імперській сутності і формі, стали домінувати в українському просторі. На рівні повсякденної свідомості безперервно вкидалися деформовані образи і фрагменти власної історії, культури, науки, мистецтва, літератури. Філософічна, етична, культурологічна вимога Григорія Сковороди: «пізнай себе», «поглянь у себе», об'єднуючи пізнавальні здібності з емоційно-вольовим еством людського духу і серця, «годуєчи» себе національною культурою втрачала свою пріоритетність. Органи влади, місцевого самоврядування, начальних закладів, культурних установ, інформаційних агенцій не володіли фаховим і свідомим потенціалом для проведення системної роботи у сфері національно-патріотичного виховання, а там, де він і був, його використання мінімізувалося.

Реакція владних інституцій була надзвичайно кволою, коли громадськість ставила питання про збереження і відкриття україномовних шкіл і дитсадків, викладання державною мовою в університетах, збільшення українського книгодрукування, фільмів, рідномовної анімації, національних творчих спілок, про підтримку і популяризацію життя і творчості видатних українців, національної культурної спадщини. Натомість нація отримувала час від часу «виховні» моменти шельмування в загальнонаціональному просторі Т. Шевченка й І. Франка, І. Мазепи, Лесі Українки і Ольги Кобилянської, І. Огієнка й Ю. Шевельова, А. Шептицького і Р. Шухевича.

Поспішно, вже в умовах існування української державності насаджувалися чужі ідеали, цінності нібито під лозунгами поваги до історії.

Насправді, не лише інформаційний простір, але й зміст освіти зазнавав маніпуляцій, що гальмувало національно-культурну ідентичність і патріотичний світогляд суспільства. Замість утвердження в змісті освіти національних цінностей духовного, мистецького, інтелектуального характеру, які часто містилися в собі універсальну значущість для людства, могли б ставати предметом гордості і гідності для кожного українця, владні інституції спільно з антиукраїнськими силами влаштовували пишні заходи відкриття пам'ятників Столипіну, Катерині II, Сталіну, Кобзону; здійснювали публічні маніфестації вшанування монарха імперії Миколи II, а протестуючих часто кидали до в'язниць. На українських телеекранах демонструвалися бравурні російські бойовики й історично-культурні імперські міфологеми, пропагували «українську» історію, написана колонізаторами. Авторитет української державної мови, яка в усіх народів слугує духовній і політичній єдності, був кинутий у регіонах на поталу мовним парадом суверенітетів, що трохи пізніше трансформувалися в сепаратистські антиукраїнські рухи. Конституція України, її 10-а стаття, стала поживою для згубного українському поступові зловісному закону «колісниченка-ківалова», в якому закладено дух валуєвських циркулярів.

Створювалася ситуація, коли держава прямо й опосередковано намагалася законсервувати під благими деклараціями про «демократію» етноцидний стан українства в усіх життєво важливих сферах суспільного і державного буття. Цей побіжний аналіз засвідчує не лише про часи недавно минулі, він торкається і сьогодення, адже збережена не тільки інерція й

ментальність минулого, але й продовжують діяти відцентрові антиукраїнські сили.

Мінімізувати їхній негативний вплив на суспільство потрібно, передусім, через створення високоефективної націєтворчої виховної системи, в якій освіта мусить займати провідне місце. Відтак логічно видається мета згадуваної вже Стратегії національно-патріотичного виховання, яка передбачає «розвиток відповідних інститутів держави і суспільства, забезпечення змістового наповнення національно-патріотичного виховання на основі формування національно-культурної ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвитку духовно-моральних цінностей Українського народу; усвідомлення досягнень Українського народу, його інтелектуальних та духовних надбань» [6]. У такому контексті, зважаючи на сучасні політичні, військові реалії, проблеми національної безпеки України, вітчизняна система освіти мусить не послаблювати, що робиться нині, гуманітарну, націо-державотворчу складову, а значно посилювати її, відповідно до кращих європейських стандартів і моделей. Для національної освіти є надважливим завданням збагачення її змісту україноцентричними ідеями, культуротворчими загальнолюдськими цінностями крізь призму власної Культури. Така модель уможливить опанування художньої, інтелектуальної, духовної спадщини рідного народу, естетичного і етичного досвіду поколінь, забезпечить діалогічність культур в умовах глобалізації.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок з напрямку. Отже, по-перше, така філософія освітньої політики сприятиме вирішенню важливого завдання провадження ідеї національної своєрідності, забезпечить національну самостійність і свободу

розвитку. По-друге, утвердить у суспільній свідомості визнання, що позбавлення конкретного народу національної основи освіти, виховання, національного світогляду й духу є проявом політичного і цивілізаційного зла, коли нація не виховується, не визволяється, а гнобиться. По-третє, дуже важливо, щоб виховання народу культурою здійснювалося не лише на рівні державної політики, але й щоб національні цінності ставали сутнісною складовою свідомості й поведінкової норми, переконаннями і почуттями кожного суспільного індивідуума. У такому разі особистість буде гідною й продуктивною частинкою своєї нації. Людство, народ, громадянин стануть більш благородними, цікавими й корисними, коли оволодіють національним виразом, культурною своєрідністю. По-четверте, євроінтеграційні устремління України зумовлюють активізацію процесів у системі національної освіти із реалізації компетентностей, які стосуються, передусім, обізнаності у сфері культури, соціальних і громадянських навичок. По-п'яте, національно-культурно-освітній чинник перетворюватиметься у вагомий складовий виживання, розвитку і безпеки держави й українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К. : Райдуга, 1994. – 30 с.
2. Жулинський М. Нація, культура, література / М. Жулинський – К. : «Наукова думка», 2010. – 157 с.
3. Концепція загальної мистецької освіти. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ippo.if.ua/predmety/mystetstvo/index.php?r=site/stattya&id=315>. – Заголовок з екрану.

4. Національна стратегія розвитку освіти на період до 2021 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу : [http:// zakon4.rada.gov.ua / laws/show/344/2013](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013). – Заголовок з екрану.

5. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу : [http:// zakon2. Rada.gov.ua/laws/show/994_975](http://zakon2.Rada.gov.ua/laws/show/994_975). – Заголовок з екрану.

6. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://president.gov.ua/documents/5802015-19494> – Заголовок з екрану.

7. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020». [Електронний ресурс] / Режим доступу : [http://zakon4.rada.gov.ua /laws/show/5/2015](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015). – Заголовок з екрану.

REFERENCES

1. State national program «Education» (Ukraine XXI century) .– К.- Rainbow, 1994.

2. The National Education Development Strategy for the period until 2021 roku.- [http:// zakon4.rada.gov.ua / laws / show / 344/2013](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013).

3. Recommendation 2006/962 / EC of the European Parliament and the Council (EU) «On the core competence for lifelong learning» on December 18, 2006. [http:// zakon2. Rada.gov.ua/laws/show/994_975](http://zakon2.Rada.gov.ua/laws/show/994_975).

4. Strategy for Sustainable Development «Ukraine-2020». <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

6. М. Zhulinsky nation, culture, literatura. – К .: «scientific opinion», 2010.– p. 41.

7. The concept of general art education. [http // www.ippo.if.ua / predmety / mystetstvo / index.php? r = site / stattya & id = 315.](http://www.ippo.if.ua/predmety/mystetstvo/index.php?site/stattya&id=315)

8. Strategy national-patriotic education of children and youth for 2016-2020 years. [http://president.gov.ua/documents/5802015-19494.](http://president.gov.ua/documents/5802015-19494)

Филипчук Н. А. Культурно-образовательный фактор национального развития.

Аннотация. В статье освещается проблема важности внедрения в содержание непрерывного образования педагогического принципа культуроведения. Рассматриваются цели и мотивации формирования основных компетенций культурологического, социального, гражданского характера, определенных рекомендациями ЕС, а также роль культурно-образовательного фактора в реализации Стратегии национально-патриотического воспитания.

Ключевые слова: культура, образование, компетенции, непрерывное образование, культуросоответствие, воспитания, культуры творчество, стратегия, мировоззрение.

Filipchuk N.A. Cultural and educational factor of national progress.

Abstract. The article highlights the importance of the problem of implementing the content of lifelong learning pedagogical principle kulturovidpovidnosti. Consider the objectives and motivation for the formation of core competencies cultural, social, civic character defined the Recommendations, and the role of cultural and educational factor in the implementation of the Strategy national patriotic education.

Key words: culture, education, competencies, continuous education, culture conformity, education, culture creativity, strategy, outlook.